

חורף 2016. תקריב מס 13 – אמת.

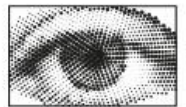
אושוויץ בירת המאה העשרים **”דו”ח צפייה בסרט ”ויטה אקטיבה”**

ג'אד נאמן.

א. חנה ארנדט לא גרה כאן יותר

ויטה אקטיבה (2015), סרטה הדוקומנטרי של עדה אושפיז, יורד אל מצולות העבר, אל “הארץ האחרת”, ומציג בשפה קולנועית צלולה וחדה את נפתולי חייה של חנה ארנדט ואת מה שנמצא בין הקפלים. הפילוסופית היהודייה-גרמנייה הציעה בספרה “אייכמן בירושלים” פרשנות לכתב החידה שמהווה צמד המילים הזה. בספר באה לידי ביטוי נקודת המבט הייחודית של ארנדט על משפט אייכמן והסתעפויותיו, ובו בזמן הוא מתווה דרך לחיות עם זיכרון השואה הרחק מן המלנכוליה המצמיתה. ייתכן כי זו הייתה שאיפה לא מודעת של ראש ממשלת ישראל דוד בן גוריון, אשר יזם את לכידת אייכמן בידי שירותי הביטחון ואת העמדתו לדין בבית משפט ישראלי בירושלים. על פי שם הסרט, “ויטה אקטיבה”, ניתן היה לחשוב עליו כעל מסמך דוקומנטרי-ביוגרפי, אלא שהסרט הוא יותר אלגיה על חייה של חנה ארנדט, חיים אפופים בזיכרון הנאציזם והשואה. במובלע זו גם אמירה עלינו, על יהודי מדינת ישראל לדורותיהם, עוטפי צל השואה.

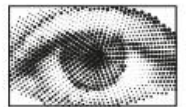
הפתיח של **ויטה אקטיבה** ממקם את הסרט באתר האינטלקטואלי המוכר – “פולמוס חנה ארנדט”. הפולמוס נסב על שאלת “הבנאליות של הרוע”, כנוסח כותרת המשנה של ספרה מעורר המחלוקת: “אייכמן בירושלים - דין וחשבון על הבנאליות של הרוע”, שיצא לאור ב-1963 ועורר סערה ציבורית ודין נוקב. הסרט של עדה אושפיז נצפה כמו דפדוף במחברת זיכרונות שהיא גם ספר היסטוריה. חייה הבוגרים של חנה ארנדט תועדו בידי כותבי דברי הימים, בראיונות מצולמים שלה ובראיונות עם מי שהכירו אותה או התפלמסו עם

כתביה ודעותיה. אך יש בסרט גם נגיעה בדפי זיכרונות אישיים רחוקים של ראשית חייה, טרם היותה דמות בהיסטוריה של זמננו.

בכתביה ובהגותה של חנה ארנדט על חברה ופוליטיקה באים לידי ביטוי אהבה לעולם – Amor Mundi – הנובעים מן המעבר החד שלה מגרמניה הטרומ-נאצית אל לב ההוויה האמריקאית לפני מלחמת העולם השנייה. ארנדט "נולדה בהנובר בשנת 1906 להורים יהודים משכילים. מגיל צעיר התעניינה בהיסטוריה, פילוסופיה ומדעים והייתה תלמידה מצטיינת. בגיל 18 התקבלה ללימודים בחוג לפילוסופיה של אוניברסיטת פרייבורג והייתה לתלמידתו המסורה של היידגר, שכבר אז נחשב כוח אינטלקטואלי ומורה נערץ. הוא היה בן 36, קתולי ממשפחה זעיר בורגנית, נשוי ואב לילדים, והיה ידוע בנטייתו לנהל רומנים עם סטודנטיות. במהרה הפכו יחסיו עם הסטודנטית היהודייה הצעירה והנאה לפרשיית אהבים סוערת. אחרי שלוש שנים ביקש ממנה היידגר שתעבור לאוניברסיטת היידלברג, כדי להשתיק את השמועות על הרומן שלה עם הגבר הנשוי, וארנדט נעתרה לפנייתו. בהיידלברג היא נהייתה תלמידתו של פילוסוף חשוב אחר, קארל יאספרס [...]".¹ שנות החניכה שלה בלב החיים האינטלקטואלים בגרמניה של רפובליקת ויימר, מערכת היחסים שלה עם הפילוסוף מרטין היידגר, עליית הנאצים לשלטון וההלם של ארנדט הצעירה חריפת השכל ויפת התואר נוכח הצטרפות אהוב לבה למפלגה הנאצית, מוליכים אותה תחילה לפריז ולאחר מכן היא ובעלה מפליגים לניו יורק ומתערים בה. ההימלטות מן הנאצים לארצות הברית והחיים שם כאינטלקטואל-גולה תוך זוגיות עם היינריך בלייכר, הקומוניסט הגרמני, מעצבים את חייה ומאפיינים את כתביה.

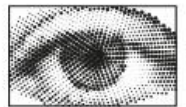
"במאמרה משנת 1950 'ביקור בגרמניה: השפעותיו המתמשכות של המשטר הנאצי' ניתחה חנה ארנדט את המצב בגרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה, והביעה בו דעות מגוונות ואף מנוגדות. [...] ארנדט תהתה במאמרה על האדישות התמוהה של האוכלוסייה בגרמניה: אף על פי שאירופה כולה שרויה במעין אבל עמוק על המוות שהתחולל

במחנות הריכוז ובמחנות השמדה שהקימו הנאצים, בגרמניה עצמה כמעט ואין עוסקים בכך. [...] ארנדט תיארה תופעה של מעין פנקסנות של סבל מצד האוכלוסייה הגרמנית, [...] והבחינה בנטייה לגלגל את האשמה מגרמניה אל מעצמות הכיבוש".ⁱⁱ

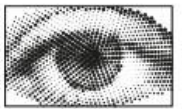
מיד בפתיחת הסרט מציג **ויטה אקטיבה** את הנושא המרכזי בהגותה ובכתביה של ארנדט: השואה. ההיסטוריון אוריאל טל, חוקר הרייך השלישי, מציע פירוש שעולה בקנה אחד עם החוויה של ארנדט: "המובן האקזיסטנציאלי וההיסטורי של 'שואה' מבטא ספקנות מטפיזית ודתית, בחינה מחדש של תקפותם ושל עמידותם של הכשרים התבוניים של האדם ובחינה מחדש של תכלית התרבות המודרנית והטכנולוגית, ולפעמים אף שקיעה אישית בייאוש".ⁱⁱⁱ הסרט נפתח במוטיב של מוות המוני. שורה ארוכה של נושאי ארונות מתים פתוחים ובתוכם מונחות גוויות שהוצאו מתוך גיא הריגה, כאשר ההלוויה צועדת בדרך אל הקבורה האינדיבידואלית של כל אחד מן הנרצחים.

סצנה קודרת זו מעלה אסוציאציה עם תיאור "המוות" בספרו של ריינר מריה רילקה "רשימותיו של מלטה לאורידס בריגה": "לכולם היה מוות משל עצמם. הגברים האלה שנשאו אותו בתוך השריון, בפנים כמו שנושאים שבוי, הנשים האלה שנהיו זקנות מאוד וקטנות מאוד [...] גם הילדים, אפילו הקטנים-בתכלית שבהם, לא מתו מות-ילדים זה או אחר: הם התאמצו ומתו את מה שהם כבר היו ומה שנועדו להיות. ואיזה יופי נוגה שרה על הנשים, כשהיו הרות והן עמדו בגופן הגדול, שידיהן הצרות השתהו על-גביו מבלי-משים, היו שני פירות: ילד ומוות".^{iv} לאחר הלידה בואו של המוות כבר מובטח, מוות אינדיבידואלי שהאדם מקבל עם לידתו, זכות בסיסית של היות אדם. בסצנת ההלוויה המתמשכת בפתיחת הסרט, קורבנות הנאצים שגופותיהם הוצאו מתוך קבר אחים מקבלים באופן סמלי זכות אנושית זו. קבורה אינדיבידואלית מעניקה מחדש לקורבנות את אנושיותם שנגזלה מהם בידי הנאצים. שוד "היות אנושי" היה פרויקט גדול של הנאצים כלפי יהודים ולא יהודים, במטרה לגזול מבני אדם צלם אנוש ולהופכם לתת-אדם: **Untermenschen**. סצנה זו בפתיח הסרט מהווה הצהרת כוונות של הסרט, המגובה בקריינות מתוך התכתבות בין ארנדט

למורה שלה, הפילוסוף קרל יאספרס. בדבריו המוקראים על פשעי הנאצים מציג הסרט הטרמה של כותרת המשנה של ספרה של ארנדט על משפט אייכמן: "על הבנאליות של הרוע". כך כותב יאספרס על מעשי הנאצים: "אשמה החורגת מכל אשמה פלילית מייחסת לעצמה באופן בלתי נמנע כף של גדולה [...] נראה לי שעלינו לראות את הדברים בהקשר של הבנאליות הטוטאלית שלהם, בעליבות הפרוזאית שלהם, מפני שזה מה שהם. בקטריה יכולה לייצר מגפה שמחסלת אומות אבל היא נשארת בקטריה." על כך משיבה לו ארנדט על רקע קטעי סרטים שנראה בהם מצעד ארוך של שבויי מלחמה של הוורמאכט: "ייתכן שמאחורי כל זה לא עומד אינדיבידואל בן אנוש שהורג אינדיבידואל בן אנוש אחר, אלא מאמץ מאורגן שנועד למחוק את המושג עצמו של האנושי". הסצנה העוקבת היא צילום דוקומנטרי של הוצאה להורג של קצין אס-אס בידי חיילי הצבא האמריקאי. כך מציג הסרט "אנטי מחיקון" של המושג "אנושי". ידידה הפילוסוף ריצ'רד ברנשטיין מסכם את התזה שנפרשת בסרט: "הניסיון המשמעותי ביותר בחייה של חנה ארנדט היה באמת הזוועות שהתרחשו בשואה". מנגד אומרים שני מלומדים שהכירו אותה בארצות הברית כי ביסוד תפיסת החיים שלה היו אמונתה בפלורליזם האנושי ובשבירת קלישאות. במהלך הסרט יסתבר כי שני היסודות בתפיסת החיים שלה, על השואה ועל הפלורליזם, לא סותרים אחת את השנייה.

הסיקוונס העוקב בסרט הוא פתיחת משפט אייכמן בירושלים. בכך מתחזקת התחושה כי מוטיב השואה עובר כחוט השני בחייה של חנה ארנדט, כמו גם בסרט ויטה אקטיבה. השואה קרעה את ארנדט אחת ולתמיד מחיק התרבות שלה ומארץ מולדתה גרמניה, וכך נהייתה מנוכרת ליסוד הנפשי העמוק ביותר שלה עצמה, המקום שממנו באה לעולם. מכאן ואילך נהיו חייה דואליים. ייתכן כי הזוגיות שלה עם בעלה, גרמני קתולי וקומוניסט, הקלה עליה את התמודדותה עם קרע שלא ניתן לאיחוי בין היותה יהודייה לבין היותה גרמנייה. על רקע קטעי סרטים מן המשפט אומרת הקריינית של דברי ארנדט כי אייכמן מוצג כמי שהיה "שליחה של האנטישמיות עצמה". בהמשך, על רקע קטעים ממחנה השמדה, ארנדט מגיבה בריאיון למצלמה: "יש אנשים שמתקשים להבין

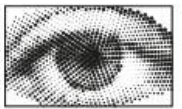

דבר אחד, ואני יכולה להבין זאת במידה מסוימת, וזה שאני עדיין מסוגלת לצחוק.^v אבל באמת חשבתי שאייכמן היה ליצן".

ב. לא לחשוב זה הרבה יותר מסוכן מאשר לחשוב

ארנדט קראה אלפי עמודי חקירה של אייכמן והיא מעידה על עצמה כי צחקה פעמים רבות ובקול רם: "הרוע הוא תופעה שטחית. אנחנו יכולים להתנגד לרוע על ידי כך שלא ניסחף עם מראית העין המקובלת של הדברים, [...] במילים אחרות ככל שאדם שטחי יותר סביר יותר שהוא ייכנע לרוע. זאת היא הבנאליות של הרוע". הרוע כשלעצמו רחוק מאוד מבנאליות. "לא התכוונתי לכך שבכל אחד מאתנו טמון אייכמן", היא אומרת בראיון בגרמנית. את הבנאליות מייחסת ארנדט רק לבני אדם הנכנעים לרוע. זו אבחנה על העבר ואולי גם על עתיד האנושות, על נטייה מובנית אצל האדם להיכנע לרוע. השמדת היהודים בשואה, "הפוגרום הנורא ביותר בהיסטוריה היהודית", מהווה רק שיא בשורה ארוכה של ניסיונות לרצח-עם ולהשמדה טוטאלית של קבוצות בני אדם, ניסיונות שלא תמיד סוכלו.

בסיפור קורות ילדותה, אמה של חנה מעידה עליה כי "יותר מכל היא מתעניינת באותיות ובספרים". נראה כי צפוי לה גורל יהודי, לחיות עם ובתוך ספרים, פרי עטה ושל אחרים. בראיון בגרמנית משנת 1964 היא מעידה על עצמה כי בילדותה לא הייתה מודעת לכך כי היא יהודייה, ובאותה נשימה היא מוסיפה כי "לשאלה לא הייתה חשיבות מבחינתי". אולם בכל פעם שבכיתה שלה בבית הספר היו נשמעות הערות אנטישמיות, לרוב כלפי "אוסט-יודן", מהגרים יהודים בני מזרח אירופה, "ההנחיה מהבית הייתה לקום מיד, לעזוב את הכיתה, לשוב הביתה ולדווח במדויק על מה שאירע". האם הייתה מגיבה במכתבים אל המורים וכך חנה הילדה חשה עצמה מוגנת וגם קיבלה שיעור בהתגוננות. ייתכן כי אירועי ילדות אלה גיבשו אצל ארנדט את העמידות המופלאה שלה נוכח התקפות שיבואו עליה מכל הכיוונים מרגע שהחלו כתביה להתפרסם ולקנות לה מעמד בקרב האליטות. גם זיכרונות מלחמת העולם הראשונה, שאותה חוותה

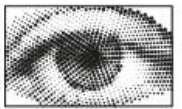

בזמן אמת וגם בדיעבד, נחקקו בתודעתה. על רקע קטעי סרט של מאות פליטים צועדים בדרכים, נושאים עמם את צרורות רכושם הדל כמו גם ארונות מתים, אנו מתוודעים לעמדתה של ארנדט כפי שבאה לידי ביטוי ב"מגנום אופוס" שלה, יצירת ההגות המהפכנית "יסודות הטוטליטריות": "משעה שגורשו מארצם נותרו מהגרים אלה חסרי ארץ". ארנדט מודעת היטב למשמעות המצב הקיומי של היות "ללא מדינה", וכי זו הייתה כמובן החוויה הבסיסית של יהודים באשר הם, טרם הציונות וטרם הקמת מדינת ישראל. על פי תפיסתו של אגמבן, פירוש הדבר להיות homo sacer (אדם מקודש): "מי שנדון לכפילות של שני צדי המטבע: לא ניתן להקריב את חייו, אך למרות זאת הוא עלול להיות מוצא להורג".^{vi} מצב זה לא רחוק מגרסתה של ארנדט על **חדלי אזרחות**: "מרגע שניטלו מהם זכויות האדם הם נהפכו לעקורי עולם, לחלאת אדם".

במקום אחר בסרט נשמע הסבר כי "האידיאולוגיה הופכת את בני האדם למיותרים" כיוון שהם ניצבים כמחסום בדרך ליישום מלא של אידיאולוגיה על פי מתכון זה או אחר ליצירת "האדם הנכון", יהיה זה "האדם החדש" במשטר הסובייטי או "האדם העליון" במשטר הנאצי. זוהי מהות הטוטליטריות, המנוגדת באופן קוטבי לכל מה שהוא ספונטני ומקרי ובשל כך גם אנושי. על רקע המוני גרמנים במדים נאציים צועדים ומצדיעים במועל יד, מופיע היטלר ואומר: "אין שום חשיבות לכך אם הנשק שלנו הוא הומני: אם הוא מבטיח את החופש שלנו, הוא מוצדק בפני המצפון שלנו והאל שלנו". תשובתה של ארנדט נאמרת בסרט: "לחשוב פירושו תמיד מחשבה ביקורתית, ומחשבה ביקורתית מערערת תמיד את המוסכמות הנוקשות והאמונות הרווחות [...] לא לחשוב הרבה יותר מסוכן מאשר לחשוב". הגרמנים של היטלר אולפו לא לחשוב. אייכמן היה ממלא פקודות, מה היה אופי החשיבה שלו?

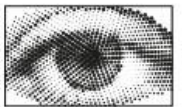
ג. תותחי העתיד יורים על העבר

בשנת 1924 ארנדט הצעירה נוסעת לאוניברסיטת מרבורג ללמוד אצל

הפילוסוף מרטין היידגר, כך מספר מול המצלמה הפילוסוף היהודי-גרמני הנס יונס, ידיד נעורים של ארנדט. היידגר, הכוכב העולה של הפילוסופיה, גילה לדברי יונס את המיוחדות של התלמידה הצעירה. "עד מהרה הם פיתחו יחסים אינטימיים, שבאורח מוזר החזיקו מעמד עד סוף חייה". על רקע תצלום של גבר בגיל העמידה, בעל שיער שחור שופע ושפם, לבוש ז'קט וידיו נתונות האחת בכיסו והשנייה מאחורי גבו והוא מביט נכחו במבט סמכותי, נאמר בקולו של הקריין הדובר מילים שכתב היידגר לארנדט בפברואר 1925: "גברת ארנדט היקרה, הכל אמור להיות פשוט, ברור וטהור בינינו. רק אז נהיה ראויים לכך שיותר לנו להיפגש. את תלמידתי ואני המורה שלך וזה מה שאפשר את מה שקרה בינינו. לעולם לא אוכל לקרוא לך 'שלי', אך מעתה ואילך תהיי שייכת לחיי. [...] ובעת שהוא חולה בשפעת והם לא נפגשים] אני כותב לך זאת למרות שאני יודע שאת לא מצפה לסיבה לשתיקתי. הרבה אהבה, שלך מרטין". נכדתו של היידגר אומרת בסרט כי זו לא הייתה אהבה שוויונית – פער גילים ופער מעמד, רוחק בין פרופסור שהיה כוכב עולה לבין סטודנטית אלמונית לא אפשר זאת. הקשר ביניהם נהיה שוויוני לאחר המלחמה, כאשר שמו של היידגר הוכתם לתמיד בשל עברו הנאצי, בעוד ארנדט הפילוסופית היהודייה שהיגרה לאמריקה שמרה לו אמונים ואף גוננה עליו. הסרט פוסח כאן על שאלת השאלות ביחסי ארנדט-היידגר, "על אמת ופיוס", היה או לא היה? ועכשיו תמונת סטיל יפה, פורטרט פנים וגוף, שבו נגלית חנה ארנדט הצעירה במראה פניה כפי שתהיה בשנים שיבואו, פנים המסגירות סקרנות ורגישות וגם אהבה לאדם ולעולם שאנו חיים בו. ואמנם כך נקראת הביוגרפיה של ארנדט שכתבה אליזבת יאנג-ברוהל: "חנה ארנדט – בשל האהבה לעולם / ביוגרפיה"^{vii}.

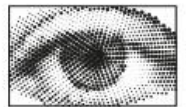
בשנת 1928 ארנדט עוברת לאוניברסיטת היידלברג ללמוד אצל הפילוסוף קארל יאספרס, שיהיה לה דמות אב, המחליף את אביה הביולוגי שמת צעיר בעודה ילדה. יאספרס וארנדט נהיו חברים קרובים, וכדברי תלמיד של ארנדט, נשארו קרובים גם כשהיו חלוקים בדעותיהם. לדעתו זו "אחת ממערכות היחסים הגדולות של המאה ה-20". יאספרס חלק עליה בעניין יחסה אל היידגר, כך מגלה לנו התלמיד. בסרט מתחלפות תמונות נעות של אותה תקופה עם קטעי סרט שמצולמים בזמננו, זו גם התנודה התמידית של ארנדט מן ההווה

אל העבר וחזרה. בעודה צעירה בבחינת "מי שתהיה", היא כבר נושאת עמה לקחים שהולכים ומתרבים. כפי שאמר מי שאמר: "תותחי העתיד יורים על העבר".

ד. כל תינוק יהודי גדל להיות יהודי

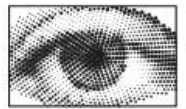
כמו ורטור הצעיר, גם את חנה פוקדות מחשבות אובדניות. היא חשה כי קיומה חסר תועלת וכל חייה יסתכמו אך ורק בהמתנה לקץ שיגאל אותה. אולם אז מתערב הגורל כאשר הנאצים עולים לשלטון וטוענים את המובן מאליו: "כל תינוק יהודי גדל להיות יהודי". מי לא יהודי? חבורת גברים גרמנים צעירים, חצי גוף עירום, המקיפים שני צעירים שריריים שמכים אחד את השני. יאספרס מגיב לתלונתה של ארנדט על "האדם השרירי" באומרו שהוא יוכל להאמין באופי הגרמני החדש המוצג בדמות האדם השרירי, רק אם גם חנה ארנדט תאמר: "נכון, זה יכול להיות כך". אולם ארנדט מאכזבת אותו. "בשבילי המונח 'האדם השרירי' הוא שימוש לרעה, איני יכולה להזדהות עם מושג שכזה מפני שבי אי אפשר למצוא שום עדות לאופי גרמני". בני משפחה בורגנים מניפים בחצר בית את דגל צלב הקרס, ואחר כך מופיע רצף קטעי סרט עם מכוניתו של היטלר החולפת ברחוב ברלין בעוד אלפים מברכים את הפיהרר במועל יד ובקריאה: "הייל היטלר!". ההלם של ארנדט קשה מנשוא מול מעשי הנאצים שבאו בעקבות שריפת הרייכסטאג בפברואר 1933. היא הייתה עדה למעצרים לא חוקיים, כאשר רבים נלקחו למרתפי הגסטפו או למחנות ריכוז ועונו עד מוות. "זה היה הולם מידי בשבילי, היא אומרת, כבר לא חשבתי שאפשר רק להשקיף מן הצד". כעת נראים עוד קטעי סרטים ובהם אזרחים בפנים צוהלות המברכים במועל יד; נשמע ציטוט של קפקא השם בפי גיבורו ק' את האמרה כי השקר הופך לעיקרון אוניברסלי. "שקר הפך להיות המידה הנאצלת ביותר". ביום מן הימים בעתיד, במשפטי נירנברג, יטען הרמן גרינג כי לנוכח האומללות, האבטלה והרעב ששררו בגרמניה ערב עליית הנאצים לשלטון, "מהפכת החירות הגרמנית הזאת הייתה הכי פחות עקובה מדם"; קטעי סרט מעצרת המונים של חיילים ובני נוער שבה היטלר נושא את דברו; הקריינית משמיעה

את דברי ארנדט: "מאחורי הפוליטיקה שלהם יש מושג חדש שקרי וחסר תקדים של המציאות: אידיאליזם, כלומר אמונה שלמה בעולם אידיאולוגי מופרך, יותר מאשר תאוות כוח"; פרופסור היידגר מתמנה לרקטור של אוניברסיטת היידלברג ונושא נאום רווי אידיאולוגיה נאצית: "הגזע החדש הזה נמצא כל הזמן בתנועה [...] סטודנטים יקרים! מי ייתן ותצמחו להקריב את עצמכם למען גאולת הקיום המהותי של האומה שלנו ולמען הפריחה של כוחה הפנימי בתוך המשטר שלה". צילום פנים של אולם הרצאות ומבואה בבניין האוניברסיטה. היידגר, שלא קרא אז את "אייכמן בירושלים" שטרם נכתב, מסיים את נאומו בקריאה "הייל היטלר!". בכך ממחיש את כניעתו המוחלטת למה שבבוא היום תאפיין תלמידתו-אהובתו ארנדט בשם "הבנאליות של הרוע".

לנוכח בגידת האינטלקטואלים הגרמנים מצהירה ארנדט כי נטשה את גרמניה בהחלטה: "לעולם לא אהיה מעורבת שוב בעניינים אינטלקטואלים". האינטלקטואלים בגרמניה רק דיברו גבוהה-גבוהה אך סירבו לראות את מה שהיה מונח לנגד עיניהם – הטרור של המדינה הנציונל-סוציאליסטית. בסצנה העוקבת – עצרות עם ואינספור דגלים עם צלבי קרס. בשיעורי הפילוסופיה היידגר מעביר מסרים מוסווים להשמדת היהודים. התלמיד של ארנדט מפרש זאת כך: היידגר לא הפעיל את כוח השיפוט שלו, הוא לא אמר: "לא! אני לא אהיה רקטור". ועל כך מגיבה עדה אושפיז בשיחה עם התלמיד של ארנדט: "אבל זאת היא בדיוק הבנאליות של הרוע!". על הפילוסוף הנערץ מרטין היידגר, אלוף נעוריה של חנה ארנדט, אפשר להחיל את המילים שאמר יוליוס קיסר ברגע שננעץ בגופו פגיונו של ברוטוס, שהיה לו כבן: Et tu Brute? היידגר נושא באשמת הבנאליות של הרוע, כהגדרתה של אהובתו היהודייה.

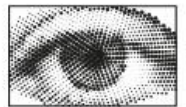
מכאן חוזר הסרט אל מהלך משפט אייכמן. השופט שואל את אייכמן מה הייתה דעתו על העמדה הנאצית שלפיה חייבים להרחיק את היהודים מגרמניה. אייכמן משיב: בשנים אלה 1934, 1935, כלל לא נתתי את דעתי על העניין הזה. "ככל שהאזנת לו יותר היה ברור כי אי-יכולתו לדבר הייתה קשורה לאי-יכולתו לחשוב, כלומר לחשוב מנקודת מבטו של הזולת", דברי ארנדט בפי הקריינית

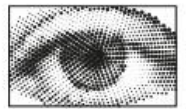
שדוברת את קולה. פניו של אייכמן, גבר בגיל העמידה, בעל סבר פנים סימפטי, כמעט מעורר הזדהות עם הקושי שלו **לחשוב מנקודת מבטו של הזולת**. אייכמן השעה את חשיבתו, זו היא התגלמות **הבנאליות של הרוע**. על רקע קטעי סרט מרחובות ברלין בשנות ה-30 נשמע קולה של הקריינית הדוברת את ארנדט: "החברה הגרמנית, 80 מיליון בני אדם, טבעו באותם שקרים של היטמטמות שנשארו טבועים במנטליות של אייכמן". ובדבריו הכנים והישירים של אייכמן: "לא חשבת". לחשוב על הזולת – זו הולדת המוסר. בדומה לאייכמן, עשרות מיליוני גרמנים לא היו מסוגלים לחשוב. "אתה מכנה עצמך אידיאליסט?" שואל השופט, "גם אז כינית את עצמך אידיאליסט?", ואייכמן משיב: "כך הבנתי את הלאומיות, כנציונליסט היה עליי למלא את חובתי בהתאם לשבועתי... וכיום ברור לי לגמרי כי כל לאומיות בצורתה המוגזמת מובילה לאנוכיות, ומשם הדרך לקיצוניות כבר לא כל כך רחוקה". לרגע קצר, במעין aside תיאטרוני, אני אומר לעצמי שמא הסרט **ויטה אקטיבה** מדבר גם עלינו, האם הוא מנסה לומר משהו על ישראל של היום?^{viii} אך קולה של הקריינית קוטע את התהייה שלי, הבלתי לגלית בעליל, ומחזיר אותי אל הקול הצלול והחד של ארנדט, שמסבירה כי אייכמן אכן היה אידיאליסט. למען האידיאלים שהאמין בהם הוא היה מוכן להקריב הכל "ובמיוחד את כולם". אחרי הרהור נוסף, אני מרגיע את עצמי: דבר לא נרמז כאן על המצב בישראל של זמננו. אין מקום להשוואות.

ה. חוסר הפשר מופק מדי יום מחדש

על סיפון ספינת נהר מפזזים ורוקדים, שותים ומתלוצצים קציני צבא במדים עם נערות דקות גזרה לקולה של מוזיקת ג'אז המתנגנת ברקע – מוזיקה דיאגטית או חוץ-דיאגטית? אולי גם וגם? מיד בהמשך מופיע דיון קצר על חוקי טבע ועל אבולוציה, ובמקום צעירים מכייפים על הסיפון נראים צבאים דוהרים בחיק הטבע, והם מהווים איור לקריינות בגרמנית בקולו של גבר המתאר השקפה דרוויניסטית על הישרדות הכשירים ועל סלקציה טבעית. מובן כי "סלקציה" היא מילה טעונה. כאן נצפים קטעי סרטים שבהם מופיעים בני אדם, פנים וגוף

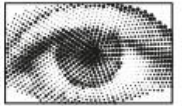

מעוותים, נראים רע, יד הסלקציה טרם נגעה בהם. על רקע פניהם של האומללים נשמעת הקריינות בדבר ההכרח לגזור את "גזר דינם של גזעים נחותים".^{ix} בשנת 1933 חנה ארנדט נמלטת לפריז ושם היא כותבת: "איננו רוצים להיות פליטים כי רוב הפליטים הם יהודים". בפריז מתקיים מצעד לפידיים של תנועות הימין, ובפי ההמונים מתנגנת שירת ההמנון הצרפתי, מילים קשות על קרב, על דגל ועל דם.^x אולם האסוציאציה היא המוטו של המהפכה הצרפתית "חירות, שוויון, אחווה!". כהנגדה נצפות תמונות של בית תמחוי של פליטים יהודים – מבוגרים, זקנים, ילדים, כולם אוכלים מרק מהביל מתוך פנכות, עדיין פריז. גורל היהודים הוא לא להיות פטריוטים של מקום, של ארץ, של מדינה. זה הקיום העירום של "הומו סאקר" – גוף חשוף אשר בינתיים לא מוצא להורג, בינתיים. הצופה שמכיר את סוף הסיפור במקרה של ולטר בנימין נהיה סקפטי. הקיום של אותו גוף פגיע תלוי אך ורק בזולת, קובעת ארנדט, באינספור בני אדם שכל אחד מהם יאמר: "אני רוצה שתהיה". במשפט קצר ונפלא זה מסכמת ארנדט את העמדה של היות אדם מוסרי. הפרק הבא בחייה הסוערים הוא אינטרמצו ציוני. היא נוסעת לקונגרס הציוני בשווייץ 1936. העיתוי חופף לסיפור של אהבה וזוגיות עם פליט כמותה, אהבת חייה, היינריך בלייכר, פליט פוליטי גרמני, קומוניסט מתנועת ספרטקוס.^{xi} הוא זה שאומר וחוזר ואומר לה: "אני רוצה שתהיי", אמירה שכה הייתה זקוקה לה והתאפשרה רק לאחר קץ נישואיה הראשונים. לרגע נדמה כי היא פונה אל היינריך כמי שמבקשת חסות ושותפות עם גבר לא יהודי: "אחת הסיבות שכה קשה להיות יהודי היא שיהודי צריך כל הזמן לחפש לעצמו לגיטימציות". היינריך עונה לה: "חנה אנחנו לא צריכים להתבייש, זו אהבתנו הגדולה, בואי נשכח את עצמנו בתוכה לגמרי". היא מתגרשת והם נישאים. כאן שוב מתערב הגורל: "גורשנו מגרמניה מפני שהיינו יהודים, אבל עוד לפני שחצינו את הגבול לצרפת..." השנה היא שנת 1940, וכמו יהודים רבים יוצאי גרמניה היא נכלאת במחנה גירס ונמלטת משם לפני הכיבוש הגרמני. "אחרי שנאסרנו בגלל היותנו גרמנים אסור לשחרר אותנו בגלל היותנו יהודים". למרבה המזל הם מצליחים להגר מבעוד מועד לארצות הברית.

הפולמוס סביב שאלת "הבנאליות של הרוע" כניסוחה של ארנדט לא תם. ג'ודית באטלר, בראיון בסרט, תומכת בתובנה כי אייכמן היה אנטישמי, נשבע אמונים לאידיאולוגיה הנאצית והיה אחראי לאימוץ נטול מחשבה של אידיאולוגיות פשיסטיות וגזעניות... באותם תנאים של קיום – במשטר הנאצי – "זה נעשה נורמלי – זה מזעזע שזה נורמלי, מזעזע שזה הופך לבנאלי [...]. אנחנו מתארים מציאות זוועתית מאוד. כך שהיא [ארנדט] לא אומרת שזה בנאלי. היא אומרת: **זו צורה חדשה של זוועה שמסוגלת להתחזות לנורמלית**". שושנה קולצ'ר ושלמה קולצ'ר, זוג הפסיכיאטרים שבדקו את אייכמן לפני המשפט וקבעו כי הוא כשיר לתת דין וחשבון על מעשיו ולעמוד לדין בבית המשפט, פרסמו מאמר המתאר את הבדיקות והמסקנות שלהם. "מאמר זה מתייחס אליו [אל אייכמן] רק באות הראשונה של שם משפחתו "E", מסביר עורך הכרך שבו הופיע המאמר של הקולצ'רים: "הם נקטו טכניקה זו של סימון שמו של אייכמן כי סברו שהוא לא ראוי להתייחסות בשמו המלא. קיימת עמימות רבה בעניין השימוש באמצעי זה. ייתכן כי נקטו דרך זו על מנת להציג את אייכמן כחלאה אנושית אשר שמו לא נאה לבטאו בחברה הגונה. מצד שני, השימוש באות הראשונה במקום בשמו המלא של אדם מהווה פרקטיקה מוכרת בספרות הפסיכיאטרית והפסיכולוגית, שנועדה להסתיר ולהגן מפני זיהוי הפציינט בתיאורי מקרים".^{xii} במקרה זה השימוש באות "E" ודאי לא נועד להסתיר את שם הנבדק. אל הסדק בקיר המשפטי מחלחלת אסוציאציה ליצירת המופת "המשפט" מאת קפקא. מעמדו של ק' אצל קפקא מנוגד באופן קוטבי למעמדו של "E" במשפט בירושלים. בעוד ק' הוא קורבן המועד לגזר דין מוות על לא עוול בכפו, "E" הוא פקיד במנגנון ההשמדה שאחראי לרצח עם. דוח הפסיכיאטרים קובע כי "אייכמן היה תוצאה של שילוב קטלני של אדם חלש המונע על ידי דחפים תוקפניים שעוררו בו חששות, ושל מערכת פוליטית טוטליטרית שקידמה בדיוק אנשים כאלה לתפקידי מפתח ונתנה גושפנקא לתוקפנותם הרצחנית, כל עוד צייתו לפקודות ושירתו את הפיהרר".^{xiii}

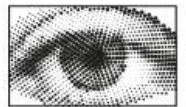
בסיפור אחר מאת קפקא, "מושבת העונשין", מתוארת המתה של נידון למוות בייסורים קשים: הנידון מוטל על משדדה עשויה מסמרי ברזל, שמתנועעת

וחוקקת את כתב האישום על גופו העירום. העולם על פי אייכמן עולה על הבדיון בסיפור "מושבת העונשין", אולם הוא מתנהל בשיטה דומה: אשמת האדם נתונה מראש [היות יהודי], כתב האישום מוטבע על הגוף [קעקוע מספר אישי על אמת היד], וגזר דין מוות מתבצע תוך גרימת עינויי תופת [תאי הגזים]. "היטלר עצמו חזר והדגיש פעמים אחדות באוזני מקורביו, כי המלחמה מספקת הזדמנות היסטורית בלתי חוזרת לפתור את הבעיה היהודית מן היסוד".^{xiv}

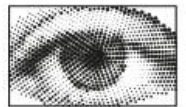
1. אם אתה מתנגד לפלורליות אתה מגיע לג'נוסייד

בקליפ מתוך סרט תעמולה נאצי בשם "היער המכושף" נשמעים דברי הקריינות על רקע תמונות נוף שהיו כה אהובות על הנאצים חובבי הטבע: "יער נצחי, עם נצחי, העץ חי כמוך וכמוני, הוא שואף למרחב כמוך וכמוני. העם כמו העץ עומד לנצח". כתגובה, נשמע קול הקריינית של דברי חנה ארנדט: "זו טענה מפלצתית של המשטר הטוטליטרי. אין הוא שרירותי כלל. להפך. הוא דווקא חוקי לגמרי, הוא מציית לחוקים על-אנושיים". האובססיה הנאצית והאמונה העיוורת בחוקי הטבע של הברירה הטבעית מקבלים ביטוי מצד אחד במראות רגועים של נופים וצבאים רצים, ומצד שני בקטעי תמונות נעות של בני אדם פגועי גוף ומוח מלידה. ההצמדה של שני המופעים הניגודיים – יופי ושלמות בטבע הדומם והחי לעומת ניוון המין האנושי – מתמצתים עד אבסורד את החשיבה הנאצית על הקיום הפיזי והביולוגי של העולם. עדית זרטל אומרת בריאיון כי ארנדט "הכירה את המדרון שהולך ממדינת אומה שהלאומיות השתלטה עליה והיא חדלה להיות מדינת כל האזרחים ונהפכת למדינת הרוב הלאומי שלה". ברקע נצפות רכבות נוסעות החולפות על פני מראות טבע או ערים באירופה ונוף עגמומי הנשקף מחלון הרכבת. כאן עולה אסוציאציה ברורה, השוואה עם רכבות מסוג אחר. ארנדט ובעלה היינריך בלייכר מפליגים לארצות הברית ומשתקעים בה. שם נצפים קטעי יומן קולנוע של הפגנה המונית בניו יורק. על הכרזה הנישאת בידי המפגינים כתוב: "היהדות תשרוד את ההיטלריזם" – תחזית שהתגשמה. בריאיון אומרת ארנדט כי בתחילה לא

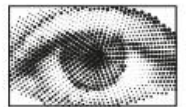

האמינו לידיעות על ההשמדה, אולם כעבור זמן התחילו להגיע הוכחות... מצד אחד המוני נשים וגברים בגרמניה הנאצית מתגודדים ברחובות ומריעים להיטלר וחבר מרעיו וכולם באקסטזה, נרגשים עד דמעות, ומצד שני אלפי פליטים, נשים, גברים וילדים, צועדים ברחוב, ידיהם מורמות, על בגדיהם טלאי צהוב ועל פניהם הבעה של אובדן. ברגע זה דברי הקריינות המצטטים את ארנדט לא מעלים ולא מורידים כאשר "חוסר הפשר מופק מדי יום מחדש". דבריה החכמים של ארנדט כמו נבלעים בקטעי סרט על עקירתם של יהודי פריז: "אם נפשותיהם הם נפשות של עבדים אין טעם לנסות לחנכם מחדש". קולה של ארנדט נשמע בגרמנית על רקע שוטים רחבים של ברלין בזמננו. לאייכמן, היא אומרת, לא היו מניעים של פושע. "הוא רצה להיות שותף, לומר 'אנחנו' [להיות 'אחד משלנו'...], והרצון הזה הספיק כדי לאפשר ביצוע של הפשעים הגדולים ביותר". הרכבת העירונית האדומה-צהובה האופיינית לברלין חולפת בעצלתיים, ואז המצלמה יורדת ומתקרבת אליה במהירות, בעוד ארנדט בקולה המחוספס מוסיפה להטעין את התמונה בניסוחיה המלוטשים וקובעת את העמדה המתבקשת מאדם מוסרי: "אני לא מהמר על החיים שלי, אני מנסה להתחמק, אני מנסה לברוח לפינה אחרת [...] ואם איאלץ לשתף פעולה אני מתאבד". כך היה אייכמן יכול לנהוג, אילו לא היה אייכמן.

קטעים מן המשפט מגישים את אייכמן במידותיו הארציות כשהוא רחוק שנות אור מדרישות המוסר של ארנדט. אייכמן היה פונקציונר, פקיד הממלא הוראות של ממונים. במילים שלו המושמעות בטייפרקורדר של המשטרה אייכמן אומר כי הגיע למינסק וראה קלעים של הצבא יורים בבור: "הסתכלתי על זה בלי מחשבה, בלי לחשוב יותר מדי". כך הוא ממשיך לתאר את חוויית הצפייה בהוצאה להורג ההמונית במינסק על רקע פניהם של נשים וגברים היושבים באולם בית המשפט בירושלים. אלה פנים מודאגות, מלאות חרדה, עיניים מביעות כאב, הטיית גוף כמי שעוד רגע עומדים ליפול אפיים ארצה, כמי שייאלצו להתנסות פעם נוספת בגיא ההריגה. פניו של אייכמן מתעוותים בשעה שהוא מאזין בבית המשפט לקולו בטייפ, שם הוא נזכר כיצד היה מופתע לראות אנשים כמותו שהיו מסוגלים לירות בדם קר בנשים וילדים. "אנושי, כמה

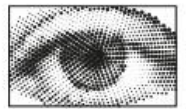

אנושיי". ארנדט מציעה הסבר. על רקע קטעי סרט שבו נצפים חיילים נאצים הבונים מחנה ריכוז בהתלהבות ודבקות המזכירים סרטי סוצ-ריאליזם סובייטיים או אף סרטי חלוצים בארץ מבהירה ארנדט בקולה הסדוק: "עצם הפעילות הקדחתנית גורמת לאחריות להתאדות". תודעת האחריות על מעשינו מתעוררת רק ברגע שאנחנו עוצרים ומהרהרים במעשינו. חיילי האס-אס רוקדים ריקוד זוגות לצלילי פזמון עליז של זמרת, ומיד מתחלפת התמונה במראה של בנייני מחנה הריכוז המוקפים גדר תיל גבוהה מחושמלת. בתוך המחנה, בלבוש הפסים של אסירי המחנות, צועדים עוד ועוד גברים ונשים שפניהם מביעות ייאוש עמוק או אדישות מוחלטת. האדם מסוגל ליצור לעצמו "פנטזיות גיהנומיות בלי שהשמים יפלו והאדמה תפער את פיה", אומרת ארנדט בריאיון בגרמנית. לפנינו נצפים גברים עירומים, עור ועצמות, פוסעים באיטיות אל עבר מותם הלא נמנע. זה הקיום החשוף של האדם כגוף חי עד מוות. "הבנאליות של הרוע היא האסטרטגיה המושלמת של חדירת הרוע לעולם". האדם הוא כפיל של עצמו ולכן אם יעשה מעשה לא מוסרי כפילו יאמר לו – עם מי שעושה זאת אינני רוצה לחיות". קולה של ארנדט נשמע ורכבות ההווה חולפות עוד ועוד, ופסי המסילות מתרחקים או מתקרבים במהירות נסיעת הרכבות. הנפילה במנהרת הזמן מהירה עוד יותר אל גטו ורשה, שם שוטרים יהודים אוחזים באלות ומכוונים את תנועת יהודי הגטו המצטופפים בהמוניהם, עד שמתפתחת תגרה והם מכים באלות ללא רחם. גם קולה של הקריינית של דברי ארנדט מתרה ללא רחם "ההנהגה היהודית בגטאות שיתפה פעולה בדרך זו או אחרת עם הנאצים". עדי אופיר מדבר על שיתוף הפעולה של היודנראט: "אם אתה לא רוצה להיות מרטיר נשאר לך דבר אחד לעשות – לא לעשות כלום. [...] הטענה שלה נגד היהודים הייתה שהם התנדבו מהר מדי להתברג במכונה הנאצית". אייכמן מעווה את פניו כשברקע נשמע קולו של אחד העדים במשפט. ועוד על יודנראטים, חנה ארנדט אומרת בדין וחשבון שלה כי הם התנהגו כמו רבי-חובלים שספינתם נטרפת בסערה והם משליכים הימה מטען עודף על מנת להציל את מה או את מי שניתן להציל.

”בשביל יהודים התפקיד הזה שמילאו המנהיגים היהודים בחורבן עמם שלהם הוא ללא ספק האפל ביותר בסיפור האפל כולו”. חוקר השואה הישראלי ההיסטוריון יהודה באואר מביא גרסה סותרת – לא היה שיתוף פעולה – ”הייתה כניעה לכוח עליון נאצי שאי אפשר היה להתנגד לו בשום צורה כי הנאצים שלטו”.

על רקע תהלוכה של אוספי גוויות בגטו ורשה ארנדט ממשיכה וטוענת כי במשטר טוטליטרי קיים חוסר אוניס מוחלט, אבל זה לא אומר שאדם חייב להיהפך לפושע. היא אומרת במפורש כי גם אנשי היודנראט היו קורבנות. כאן נצפים קטעי סרט של קבורת גוויות ילדים בקבר אחים וכיסוי הגוויות בסיד ועפר. במעבר חד לנואם בקונגרס הציוני בארצות הברית ב-1944 – ”העולם הנוצרי חב ליהודים על מאות שנים של עוול, סבל והשפלה”. הקריינית של דברי ארנדט: התביעה בקונגרס היא לקהילה עצמאית של יהודים חופשית ודמוקרטית שתחבוק את פלשתינה כולה. הערבים אינם מוזכרים כלל – ”מה שמותיר להם את האפשרות של הגירה מרצון”. שוב יורים תותחי העתיד על העבר: ”בית יהודי לאומי שאינו מוכר ושאינו זוכה לכבוד מצד שכניו, אינו בית אלא אשליה עד שהוא נהפך לשדה קרב”, דברי ארנדט על רקע פרוץ התנגדות אלימה של ערביי פלשתינה, מהומות רחוב ושריפות. מתזי מים לא מכבים את הבעירה שניצתה. את הפוליטיקה של הציונים היא מסכמת: ”פרקטית ואופורטוניסטית”. ענני עשן שחור ממלאים את הפריים. יהודים חובשי כובע גרב אוחזים בתת מקלע סטן והפעם מרים הידיים לאות כניעה הוא לא היהודי. עכשיו גם הפליטים המוסעים במשאיות הם לא יהודים מן הגטו. ארנדט מזהה רגש ציוני מושרש שמתפשט בקרב היהודים – כל הגויים הם אנטישמים וכולם נגד היהודים. קטעי סרט עם פליטים פלסטינים שאליהם מכוון הנשק העברי בשנת 1948 לא מותירים מקום לספק בהשוואה של ארנדט, שאותה ממחישות תמונות הפלסטינים המובסים. את יחס הציונות לערבים מכנה ארנדט בשם שוביניזם גזעני: ”החלוקה בין יהודים לכל העמים האחרים המסווגים כאויבים אינה שונה מתיאוריות אחרות של עליונות הגזע”. גיזרית באטלר מפרשת באמצעות המושג שטבעה ארנדט: ”פלורליות” – על כולם ללמוד לחיות עם

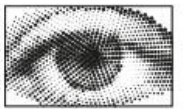

כולם. באטלר מחדדת: אם אתה מתנגד לפלורליות אתה מגיע לג'ינוסייד.
באטלר צוחקת כשהיא מתארת את הכעס שדבריה אלה מעוררים – "הרי זה
בסך הכל שכל ישראל!"

1. חופשייה כמו עלה נידף ברוח

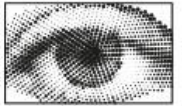
ברלין 1945 –השדרה של ברלין, בנייני קומות שנותרו הרוסים, צילום מן האוויר
בגובה נמוך, מראות מוכרים מן הסרט של רוסליני **גרמניה שנת אפס** (1948).
הקריין קורא מכתב של יאספרס לארנדט: "הכול שונה, רק רצף מפחיד כמו רוח
רפאים מן העבר... משפטי נירנברג – ייקח זמן להבין את פשרם...". ארנדט
נרגשת והיא כותבת לו: "מורי היקר והאהוב, [...] בקשר להתנהגותו של היידגר
ב-1933, הוא אסר על מורהו וחברו פרופסור אדמונד הוסרל להיכנס לפקולטה
לפילוסופיה מפני שהיה יהודי. [...] הוא היה יכול להתפטר אם אילצו אותו
לחתום על מכתב כזה. [...] את המעט הזה היה מסוגל להבין. [...] על רקע
צילומים של היידגר ואשתו נהנים בסקי, מחליקים להנאתם על גבעה מושלגת]
אני לא יכולה שלא לראות בהיידגר אלא רוצח בפוטנציה. [...] וכמובן חוסר
היושר הפתלתל והילדותי הזה מחלחל גם לפילוסופיה שלו". צבאות בנות
הברית מאלצים אזרחים גרמנים לבקר במחנה ריכוז. התגובות על פניהם
קשות. ארנדט מפרשת כי הרוצחים לא היו סדיסטים או רוצחים מלידה, הם
האמינו שהם שותפים במשהו כביר. הם כלל לא נדרשו להתגבר על מצפונם או
על החמלה האינסטינקטיבית לנוכח אדם סובל, החמלה הופנתה כלפי עצמם:
כמה אני סבלתי מן הדברים שעשיתי או ראיתי. סיקוונס בצרפת לאחר השחרור
– מגלחים את שיער ראשיהם של נשים שהיו ביחסים עם הכובשים הנאצים. הן
מוסעות על משאית ברחוב הראשי, והכותרת: "התרנגולות של הגרמנים".

עניין אחר. רכבת נוסעים בגרמניה של זמננו באזור הררי – הרכבת נבלעת
בתוך מנהרה. אך בשנת 1949 ארנדט עצמה נכנסת לתוך מנהרה חשוכה –
היא מחדשת את יחסיה עם מרטין היידגר, האינטלקטואל שבגד, ומנסה לשקם
את תדמיתו. פרופסור ריצ'רד ברנשטיין, ידיד של ארנדט, מבקר את
התנהגותה: "היא לא ביקרה בגלוי את התפקיד שהוא מילא. לכן במובן הזה אני

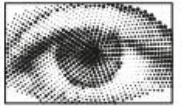

סבור שהיה בזה עיוורון ופגם". אחיינית של ארנדט מספרת כי כאשר שאלה את דודתה אם היא חייבת לנסוע לבקר את היידגר, ענתה לה: "יש דברים שהם חזקים יותר מן האדם". אהבת נעורים. אפשר היה לסיים כאן אך הסרט נמשך אל אפילוג: לאחר מותו של היינריך בעלה היא כותבת: "1971 בלי היינריך, חופשייה כמו עלה נידף ברוח". פורטרט של אישה מבוגרת בעלת שיער מאפיר, והתלמיד שלה אומר: "היא נראתה בת 160... כמו נביאה מן התנ"ך. היא הייתה גולה, מהגרת, מגרמניה ואז מצרפת. ואז בארצות הברית, המקום שבו חשה שייכת, כתבה את הספר על אייכמן ואז הגיע החרם של יהדות ארצות הברית וישראל". ברנשטיין אומר כי גדולתה בכך שאי אפשר לשייך אותה לקטגוריה, "היא הייתה הוגת דעות עצמאית". באטלר מוסיפה כי ארנדט מביאה פרספקטיבה של גולה, יהודייה ולא יהודייה. היא מציגה תביעה למחויבות בסיסית לכל הפליטים באשר הם. מתוך עמדה של גולה יהודייה היא הופכת את השאלה לאוניברסלית, מתן עדיפות לזכויות של הפליטים. שוב נצפית שיירה של פליטים הגוררים את ילדיהם ואת המיטלטלים המועטים שלהם, ודברי ארנדט ברקע על הרוע ועל הקשר של הופעתו כל פעם מחדש עם החורים בזיכרון, עם השכחה. פתרונות טוטליטריים במשטרים דמוקרטיים: כיצד מטפלים במסות של בני אדם שייחפכו למיותרים. מחנה "ג'ונגל" בצרפת ליד העיירה קאלה, בפתח המנהרה לכיוון דובר בחופי בריטניה, או מחנה הסגר בישראל הנקרא בשם "חולות", לשם דוגמה.

במאמרו **מושג האלוהים אחרי אושוויץ**, האנס יונס, שהכיר את ארנדט, כותב: "לכל אורך שנות הרתחה של אושוויץ אלוהים שותק".^{xv} ההסבר לשאלת איוב שלו נובע מהשקפתו על אלוהים שברא את העולם והניח אותו לנפשו. על פי תפיסת יונס אלוהים אמור להיות אך ורק שניים מתוך שלושה: **טוב, מובן, כל-יכול**. "אם אלוהים אמור להיות באיזשהו אופן ובאיזושהי מידה **מובן** (ובכך אנחנו מוכרחים לדבוק), אזי חייב **הטוב** שלו להתיישב עם קיומן של רעות, ודבר זה ייתכן רק אם הוא **אינו כל-יכול**. רק כך יכולים לעלות בקנה אחד **מובנותו, טובו וקיומן של הרעות** בעולם. [...] ולכן אני אומר עכשיו: הוא לא נחלץ לעזרה מכיוון שלא רצה, אלא מכיוון שלא היה יכול".^{xvi} האנס יונס מוסיף: "בהיתר

לחופש האנושי עצמו מצוי ויתור על הכוח האלוהי". אלוהים נמנע מהתערבות בכוח על יסוד קיום הטוב שלו והמובנות שלו. אלוהים עצמו סובל בגלל ההימנעות שהכתיב לעצמו, מרגע הבריאה של היקום. "דור המבול יכול היה לחטוא כפי שחטא, לנוכח החופש שבידו ורק לנוכח חוסר שליטתו של האל באדם ובעולם. [...] חופש הבחירה של האדם מושתת על עקרון הצמצום האלוהי הטמון בבריאת העול כולו. השואה היא עדות לחוסר יכולתו של האל, האל שלא יכול היה למנוע את רשעותו של המין האנושי".^{xvii} באחרית דבר של ספרה "אייכמן בירושלים" כותבת ארנדט: "נראה כי תקופת שלטונו של היטלר, עם הפשעים העצומים וחסרי התקדים, מהווה 'עבר לא נשלט' לא רק עבור העם הגרמני, או עבור היהודים בכל העולם, אלא עבור שאר העולם שלא שכח את הקטסטרופה הגדולה בלב אירופה ולא מסוגל להשלים עם מה שאירע".^{xviii} הצירוף האניגמטי שטבעה ארנדט "עבר לא נשלט" דורש הסבר. הסרט עצמו מהווה ניסיון נואש, אחד מני רבים, להכיל ולהשתלט על רצף הזוועות והאימה שהציף את העולם על כל גדותיו במשך שנות הנאציזם. הדין וחשבון של ארנדט על "הבנאליות של הרע" היה מאמץ הרואי לבצע פוסט-מורטם כמעט היסטולוגי, כזה המנתח ובודק מיקרוסקופית את השכבות ואת תאי הרקמות של המשטר והטרור הנאצי. הסרט **ויטה אקטיבה** מלווה, מציג ומפרש את המאבק הלא נלאה של חנה ארנדט לרסן ולמתן את אותו "עבר הלא נשלט", על מנת שביום מן הימים יהיה אפשר להציב אותו על מדפי ההיסטוריה ולומר בעצב, בסיפוק, בזהירות, בהשתאות, בקול רם, בלחש, בדמעה, בזעקה: **ככה זה היה!** הסרט העצוב והיפה הזה הוא גם איתות אזהרה. העבר הטרגי משדר להווה ומצווה עלינו להישמר מפני "הבנאליות של הרוע".

הערות סיום

ⁱ ליבנה נרי, *חנה ארנדט כמותג*, הארץ, 7/5/2003.

ⁱⁱ ויקיפדיה, ערך חנה ארנדט: https://he.wikipedia.org/wiki/חנה_ארנדט.

ⁱⁱⁱ טל, אוריאל, *תיאולוגיה פוליטית והרייך השלישי*, ספרית פועלים –אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, 1989, עמ' 210.

^{iv} רילקה, ריינר מריה, *רשימותיו של מלטה לאורידס בריגה*, כרמל, ירושלים, 2002, עמ' 18.

^v "הו גרמניה – בשומעי את הנאומים הבוקעים מביתך אפשר לצחוק. אבל כל מי שרואה אותך אוחז בסכין שלו". ציטוט של ברטולט ברכט המופיע בעמוד לפני "תוכן העניינים" בהוצאה באנגלית של "אייכמן בירושלים".

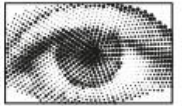
^{vi} Agamben, Giorgio, *Homo Sacer – Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, California, 1998, p. 10

^{vii} יאנג ברוהל, אליזבט, *חנה ארנדט – בשל האהבה לעולם / ביוגרפיה*, רסלינג, תל אביב, 2010.

^{viii} "מן הזווית היהודית קיימת גם אירוניה נוספת: ההיסטוריה הגרמנית אינה חיצונית לזו היהודית. שהרי היהודים היו חלק מן החברה הגרמנית לאורך "הדרך המיוחדת" עד לשואה. יתר על כן, בין הלאומיות היהודית והגרמנית יש קווי דמיון בולטים, המעוררים השוואות בין "שתי דרכים מיוחדות", הפנייה עקיפה של האצבע המאשימה לעבר ישראל והיהודים או אף מבט ישראלי בלתי מעודד במראה". צימרמן, משה, *מבוא*, בתוך צימרמן, משה, עורך, "דרכה המיוחדת של גרמניה בהיסטוריה", הוצאת ספרים על שם י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, עמ' 17

^{ix} "בשנת 1942 פירסם הימלר את החוברת Der Untermensch (תת-אדם) שהייתה מיועד בייחוד לס"ס, אבל גם לחוג קוראים רחב יותר [...]. די לקרוא את הדברים המזעזעים האלה: תת-האדם – בריאת טבע ביולוגית [...] בעלת ידיים ורגלים, סוג מסוים של מוח, בעלת עיניים ופה, הרי היא בריאה שונה לגמרי, נוראה והיא רק מתקרבת לדמות אדם, [...] אך באופן רוחני ונפשי היא היא עומדת בדרגה כמוכה מכל חייה". בקטגוריה נאצית זו נכללו הסלואים, הרוסים והיהודים שהוגדרו שם כחיות רעות וכמנהיגי העולם התחתון של תת-האדם. בכרך, צבי, *מן החוויה אל המחקר*, ידם ושם - המכון הבין-לאומי לחקר השואה, ירושלים, 2008, עמ' 141 – 142.

^x קומו ילדי המולדת,
הגיע יום התהילה.
נגדנו ניצבת העריצות,
דגל מוכתם בדם הונף.
דגל מוכתם בדם הונף.
שומעים אתם, בשדות
גועים הגייסות הפראים הללו,
מגיעים עד זרועותינו
לשסף את בניכם, את רעיכם.

אל הנשק, אזרחים!
 היערכו בגדודים,
 צעד, צעד!
 ירוה דם טמא
 את תלמינו.

אהבה קדושה למולדת
 הדריכי, תמכי בידנו הנוקמת.
 חירות, חירות יקרה,
 הילחמי לצד מגניך;
 הילחמי לצד מגניך.
 תחת דגלינו, כדי שהניצחון
 ירוץ לקול צלייך הגבריים;
 כדי שאויביך הגוססים
 יחזו בניצחונך ובתהילתנו!

<http://www.hashalom.org.il/classS/v/His/htm>20%ההמנון הצרפתי.

^{xi} "מרד ברית ספרטקוס: בינואר 1919 פרץ בברלין מרד של המפלגה הקומוניסטית של גרמניה. מנהיגיו הקומוניסטים, קרל ליבקנקט ורוזה לוקסמבורג, הושפעו מן המהפכה הבולשביקית ברוסיה. השניים נרצחו במהלך דיכוי המרד שביצע השלטון. לדיכוי המרד נעזר השלטון גם באנשי הפרייקורפס (בגרמנית = הגדודים החופשיים) - קבוצות עצמאיות חמושות, בעלות השקפות ימניות. [...] לשורותיהם הצטרפו קצינים וחייילים משוחררים, שלאחר מלחמת העולם הראשונה התקשו להתערות בחיים האזרחיים מבחינה כלכלית, חברתית ופסיכולוגית. הם היו ממורמרים על תבוסת גרמניה במלחמה, התרפקו על חוויית המלחמה ועל הרעות שנוצרה בין הלוחמים במלחמת החפירות, ותרמו לחיזוק נטיות מיליטריסטיות בקרב אזרחי הרפובליקה. נטיות אלו ניזונו גם מן התחושה הציבורית של רצון לנקמה". מתוך: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19477>

^{xii} Brunner, Jose, **Eichmann's Mind: Psychological, Philosophical, and Legal Perspectives**, in "Theoretical Inquiries in Law", Volume 1, Number 2 July 2000 Article 7 JUDGMENT IN THE SHADOW OF THE HOLOCAUST, p. 11

^{xiii} ברונר, ז'וזה, **ביקורת הבנאליות הטהורה – על הדה-הומאניזציה של איימן אצל ארנדט**, בתוך "חנה ארנדט – חצי מאה של פולמוס", קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 2004, עמ' 97.

^{xiv} עילם, יגאל, **ממלאי הפקודות**, בית הוצאה כתר, ירושלים, 1990, עמ' 167.

^{xv} יונס, האנס, **מושג האלוהים אחרי אושוויץ**, רסלינג הוצאת ספרים, תל אביב, 2004 עמ' 81.

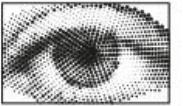
^{xvi} יונס, האנס, **מושג האלוהים אחרי אושוויץ**, רסלינג הוצאת ספרים, תל אביב, 2004 עמ' 80.

^{xvii} מרגולין, רון, "מחקר הגנוסיס ועד מושג האלוהים אחרי אושוויץ – קווים לתולדות חייו ולהגותו של האנס יונס", בתוך יונס, האנס, **מושג האלוהים אחרי אושוויץ**, רסלינג הוצאת ספרים, תל אביב, 2004 עמ' 29.

^{xviii} Arendt, Hannah, **Eichman in Jerusalem – A Report on the Banality of Evil**, The Viking Press, New York, 1973 [1963, 1964], p. 283.

קריטיים:

תסריט ובימוי: עדה אושפיז
 הפקה: אנה פישמן, עדה אושפיז
 עריכה: הדס איילון
 צילום: איתי נאמן, פיליפ לבאלט, הרמן גוטיירה
 מוזיקה מקורית: ג'והן וילסון

פילמוגרפיה עדה אושפיז:

אסורות (2001), אירוסי דמים (2004), כלות המדבר (2008), זבל טוב (2012),
ויטה אקטיבה: ביוגרפיה רוחנית של חנה ארנדט (2015)